

Katarina Lončarević
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

305-055.2(497.11)
050ŽENSKE STUDIJE
050GENERO

<https://doi.org/10.18485/femjis.2018.ch9>

STVARANJE PROSTORA ZA FEMINISTIČKU TEORIJU U NAUČNOJ PERIODICI U SRBIJI: ČASOPISI "ŽENSKE STUDIJE" I "GENERO"¹

Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture danas predstavlja zajednički izdavački poduhvat Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Centra za ženske studije iz Beograda. Stvoren sa ciljem da bude pre svega časopis koji se bavi *feminističkom teorijom*, *Genero* otvara, zajedno sa časopisima poput u prošlosti *Ženskih studija* (1995–2002) i *ProFemine* (1994–2011), a danas *Knjiženstva* (2011–) i *Temide* (1997–), prostor za feminističku teoriju i feminističko izdavaštvo u akademskoj zajednici, ma koliko ta zajednica bila heterogena i teško odrediva. U ovom tekstu, analizira se izdavačka delatnost prvo Centra za ženske studije kao osnivača i pokretača dva časopisa za feminističku teoriju, zatim zajednička izdavačka de-

¹ Tekst je nastao u okviru projekta PATTERNS Lectures, koji realizuju WUS iz Austrije i Fondacija ERSTE, i projekta *Rodna ravnopravnost i kultura građanskog statusa: istorijska i teorijska utemeljenja u Srbiji* (br. 47021) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Rad na ovom tekstu ne bi bio moguć bez pomoći i podrške Mirele Šantić.

latnost Fakulteta političkih nauka i Centra za ženske studije na primeru časopisa *Genero*, i ukazuje na mogućnosti i granice feminističkog akademskog izdavaštva, kao i na opasnosti sa kojima se ono suočava u Srbiji danas.

Ključne reči: naučni časopisi, feministička teorija, izdavaštvo, *Ženske studije*, *Genero*, feminističko znanje, institucionalno znanje

CENTAR ZA ŽENSKJE STUDIJE KAO MESTO STVARANJA FEMINISTIČKOG ZNANJA

Centar za ženske studije iz Beograda nije osnovan 1992. godine sa ciljem da bude izdavačka kuća. Glavna aktivnost Centra za ženske studije u svih dvadeset i šest godina postojanja organizacije bila je – i jeste – alternativno, vaninstitucionalno feminističko obrazovanje, obrazovanje koje nije dostupno u akademskom prostoru. Postojanje organizacije kakva je Centar za ženske studije uporedo sa institucionalizacijom *ženskih studija* ili *studija roda* ili, pak, *feminističkih studija*, govori da institucionalizacija ovih oblasti istraživanja, iako je bila jedan od glavnih ciljeva osnivanja i postojanja Centra, nije ispunila očekivanja koje su osnivačice imale na umu kada su stvorile prostor za feministička promišljanja i istraživanja 1992. godine. Institucionalizacija *ženskih studija* ili *studija roda* (naročito na univerzitetima u Beogradu i Novom Sadu, jer u tim slučajevima možemo da govorimo o kontinuitetu predmeta i programa) tekla je polako, uz velike otpore i probleme, i to tako što su prvo uvedeni izborni predmeti na osnovnim studijama, zatim izborni predmeti na posrediplomskim studijama, specijalističke i magistarske studije, dok danas postoje master akademske studije iz oblasti Studija roda u Beogradu (na Fakultetu političkih nauka) i u Novom Sadu (Centar za rodne studije), te doktorske studije samo na Univerzitetu u Novom Sadu.

Institucionalizacija programa *ženskih studija* ili *studija roda* podrazumevala je neprestani aktivizam i borbu, pa se može reći da su ove studije i institucionalizacija feminističkog znanja neprekidno u “stanju bitke”² sa ciljem da se stvori prostor za feminističke glasove u akademskom prostoru koji pokušava da ih isključi, izoluje ili kooptira, ali i da se u tom istom području prave i neki nužni kompromisi sa hijerarhizovanim strukturama univerziteta i naučne proizvodnje

² Sandra Harding, “Feminism, Science and the Anti-Enlightenment Critique”, u: *Feminism/Postmodernism*, prir. Linda J. Nicholson (New York: Routledge, 1990), 90.

znanja. Ženske studije/studije roda/feminističke studije jesu naučno područje istraživanja, ali su i polje angažmana i aktivizma, koje obuhvata ključne elemente feminističke politike i solidarnosti. Već te osobine ukazuju na specifično područje istraživanja, koje je ne samo interdisciplinarno, već ima i jasnu feminističku političku agendu. Stoga, ovo područje istraživanja često izaziva podozrenje u naučnoj javnosti jer dovodi u pitanje i kritički ispituje neke od tradicionalnih naučnih pojmova i kategorija poput istine, “objektivnosti”, odnosa između subjekta i objekta istraživanja, bezinteresnosti (sa)znanja, a uvodi pojmove poput pola, roda i seksualnosti kao društvene konstrukcije i ključne pojmove različitih istraživanja, *situiranosti* svakog (sa)znanja, pitanja tela i telesnosti (i uvek već otelovljenosti duha), marginalizovanih glasova i subjekata kao subjekata a ne samo objekata istraživanja, kao i pitanje političke odgovornosti svake proizvodnje znanje. Poriv da se bude naučan i politički angažovan u feminističkoj borbi za prava žena i drugih marginalizovanih grupa, čini područje ženskih studija ili studija roda posebno ranjivim u akademskoj zajednici, odnosno u prostoru priznatog, institucionalizovanog, naučnog znanja. U tom smislu, imajući u vidu zaključke Vendi Braun (Wendy Brown), zaista možemo govoriti o uvek već prisutnoj i nikada izbegnutoj *nemogućnosti* ženskih studija/studija roda³ kada se one institucionalizuju, te otuda potreba za alternativnim i vaninstitucionalnim prostorima za stvaranje, dokumentovanje i širenje feminističkog znanja. Iako je cilj osnivanja Centra za ženske studije postignut institucionalizacijom predmeta i programa na Univerzitetu u Beogradu, Centar i dalje postoji i neguje alternativni program feminističkog obrazovanja koji je besplatan, dostupan, i čini se, još više potreban danas kada je institucionalno obrazovanje dostupno privilegovanoj manjini.

U prvom periodu rada Centra za ženske studije, tokom 1990-ih, ne samo što je bilo jasno da postoji potreba za feminističkim prostorom u kome će se stvarati i širiti feminističko znanje, već se smatralo da je to znanje nepotpuno bez izdavačke delatnosti. Izdavačku delatnost Centra možemo da pratimo preko analize objavljenih naslova za dvadeset šest godina postojanja. Centar je objavio ukupno trideset dve knjige, samostalno ili u saradnji sa drugim izdavačima,⁴ i osno-

3 Wendy Brown, “The Impossibility of Women’s Studies”, u: *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005), 116–135.

4 Katarina Lončarević, “Šta se događa kada se sretnu feminizam i izdavaštvo?” – Centar za ženske studije i njegova izdavačka delatnost”, u: *Feminističke kritičke*

vao je dva časopisa za feminističku teoriju, *Ženske studije* i *Genero*. Izdavačka delatnost, iako ne primarna aktivnost Centra, predstavlja nužnu dopunu obrazovnim programima, jer bez knjiga i časopisa iz feminističke teorije teško da možemo da govorimo o feminističkom obrazovanju i širenju znanja.

Pošto je u nastavku teksta fokus pre svega na feminističkom izdavaštvu kao jednom od načina proizvodnje i širenja feminističkog znanja potrebno je koliko toliko precizno odrediti šta podrazumevamo pod *feminističkim izdavaštvom*. U ne naročito obimnoj literaturi koja se bavi savremenim feminističkim izdavaštvom, obično se naglašava da ono obuhvata ženske/feminističke grupe ili inicijative koje objavljuju časopise i knjige iz oblasti feminizma, i kao pokreta i kao teorije. Taj čin *feminističkog* izdavaštva je “inherentno politički čin, pa žene, prepoznajući ovu činjenicu, osećaju potrebu da intervenišu u procese objavljivanja knjiga da bi na taj način omogućile da se čuju ženski glasovi”.⁵

Tokom drugog talasa feminizma, naročito tokom 1970-ih i 1980-ih, širom Sjedinjenih Država i Evrope osnivaju se feminističke izdavačke kuće i feminističke knjižare. Uz to, ne mali broj feminističkih organizacija imao je i izdavačku delatnost. Tokom 1990-ih i naročito od 2000-ih, mali feministički izdavači nestaju, a feminističko izdavaštvo na sebe preuzimaju velike izdavačke kuće. U ovom periodu se menja i akademsko feminističko izdavaštvo, koje postaje deo velikih akademskih izdavačkih kuća u okviru biblioteka ili serija koje pokrivaju istraživanja roda i kulture. Nestanak malih feminističkih izdavačkih kuća koincidira sa komodifikacijom celokupnog izdavaštva, u ovom slučaju akademskog, dok velike izdavačke kompanije uspostavljaju monopol i kontrolu u trci za profitom. Nekada lako dostupna feministička izdanja, bilo da je reč o knjigama ili časopisima, postaju privilegija onih koji su deo akademske zajednice.

intervencije: pogled na naslijeđe, dekoloniziranje, prelaženje, uredile Biljana Kašić, Jelena Petrović, Sandra Prlenda i Svetlana Slapšak (Zagreb: Centar za ženske studije, 2013), 144–146. U tom tekstu sam mapirala celokupno izdavaštvo Centra za ženske studije, od osnivanja do 2012. godine, koje obuhvata i monografske i serijske publikacije. Kada je reč o monografskim publikacijama, kojima se neću baviti ovom prilikom, trebalo bi napomenuti da tabeli samostalnih izdanja, koja je objavljena u tom radu, nedostaje poslednja, odnosno trideset druga knjiga koju je Centar objavio, zbornik tekstova Žarane Papić, kojim je obeleženo deset godina od smrti ove značajne feminističke antropološkinje i jedne od osnivačica Centra za ženske studije.

⁵ Simone Murray, *Mixed Media: Feminist Presses and Publishing Policies* (London, Pluto Press, 2004), 2.

Problemi u feminističkom izdavaštvu u zapadnim zemljama nešto su drugačiji od problema sa kojima se suočava izdavaštvo u Srbiji i regionu. Veliki izdavači nemaju interes da objavljuju feminističke naslove, pa se feministička teorija štampa od strane ili feminističkih organizacija ili malih izdavača čija je vidljivost u javnosti minimalna. Autonomija u izdavačkoj politici, koja je u većini zapadnih zemalja izgubljena nestajanjem malih i feminističkih izdavača, u regionu se još uvek ne dovodi u pitanje, ali najveći broj feminističkih organizacija i malih izdavača nema dovoljno finansijskih sredstava da omogući kontinuiranu izdavačku delatnost i dugoročno planiranje. Dok u zapadnim zemljama glavne probleme predstavlja utapanje u velike izdavačke korporacije koje zanima profit, opasnost od depolitizacije samog čina feminističkog izdavaštva, izdavačka politika koja je usmerena na već poznate autorke/autoritete ili, pak, fokus na teme koje su “u modi”, pitanja i problemi sa kojima se suočava feminističko izdavaštvo u Srbiji bitno su različiti.

Feminističke organizacije u regionu kao izdavači suočavaju se sa sledećim pitanjima: Kome su namenjena ta izdanja? Da li je cilj da se objavljuju naslovi koji će kružiti samo u okviru feminističkog pokreta, odnosno među feminističkim organizacijama, grupama i njihovim aktivistkinjama i aktivistima? Međutim, ako je cilj da se feminističko znanje širi i unutar pokreta ali i u široj javnosti, akademskoj, umetničkoj i drugim, da li to treba da uzmemo u obzir kada bismo koje ćemo naslove objaviti? Da li nam je cilj da izdanjima utičemo na akademsku zajednicu u nadi da će knjige i časopisi koje objavljujemo biti uzeti u obzir u različitim istraživanjima?

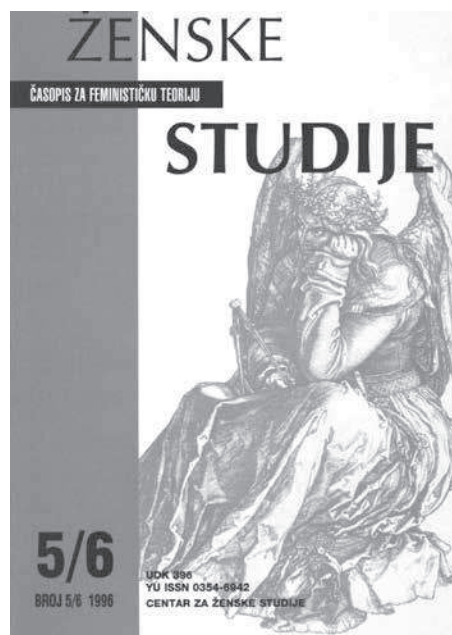
Pitanja koja postavljam delom su nastala pod uticajem činjenice da u Srbiji trenutno ne postoji feministička organizacija kojoj je izdavaštvo primarna ili jedina aktivnost.⁶ S druge strane, veliki broj feminističkih organizacija neprestano objavljuje knjige, brošure, rezultate istraživanja, izveštaje o aktivnostima, pa možemo da govorimo o značajnoj aktivnosti u oblasti feminističkog izdavaštva. Međutim, odsustvo organizacija koje bi se primarno bavile feminističkim izdavaštvom ukazuje i na to da je izdavačka aktivnost većine feminističkih organizacija uglavnom *ad hoc* ili je rezultat tekućih jednogodišnjih ili dvogodišnjih projektnih aktivnosti. Snažan feministički pokret i feministička teorija koja se razvija u različitim organizacijama i na univerzitetima nisu, nažalost, doveli do jasne i planirane izdavačke

⁶ Izdavačka kuća *Feministička 94*. jeste bila feministički izdavač, ali ni tu ne možemo govoriti o kontinuiranoj izdavačkoj politici pošto su knjige sporadično objavljivane.

aktivnosti. To odsustvo plana može se pratiti na dva nivoa: objavljenih i neobjavljenih prevoda ključnih knjiga i tekstova iz istorije feminizma i, šire, feminističke teorije; ali i objavljenih knjiga i tekstova feminističkih autorki iz Srbije.⁷ Drugim rečima, najveći deo izdavačke delatnosti feminističkih grupa i organizacija je zapravo deo projektnih aktivnosti. U takvim okolnostima se razvija i održava i izdavačka aktivnost Centra za ženske studije, koja je, iako ne u potpunosti koherentna i planska kada je reč o monografskim publikacijama, značajna za proučavanja pre svega feminističke periodike. Oba časopisa koje je Centar osnovao, *Ženske studije* i *Genero*, imali su za cilj da edukuju, odnosno da šire feminističko znanje, ali i da to znanje proizvode objavljivanjem originalnih naučnih radova feminističkih teoretičarki iz Srbije i regiona. I jedan i drugi časopis su pre svega objavljivali tekstove iz feminističke teorije, što nam govori o jasnom primarno akademskom usmerenju ove izdavačke delatnosti, odnosno da očekivanu publiku čine pre svega studentkinje i studenti, teoretičari i teoretičarke, ali i šira akademska javnost. U isto vreme, oba časopisa su nastojala da održe vezu sa feminističkim pokretom i feminističkim organizacijama u Srbiji. Međutim, pošto *Ženske studije* i *Genero* nastaju u različitim periodima, oni imaju donekle različitu (iako ponekad i sličnu) misiju.

⁷ Na primer, u Hrvatskoj je situacija bitno različita. Iako Centar za ženske studije iz Zagreba, kao slična organizacija Centru za ženske studije iz Beograda, nema uvek kontinuitet u programima alternativnog i vaninstitucionalnog obrazovanja, kontinuitet i jasnu feminističku izdavačku politiku možemo da pratimo analizirajući izdavačku delatnost koja obuhvata časopis *Treća* (1998–), preko šezdeset knjiga u okviru različitih biblioteka kao što su “Biblioteka Virdžinija Vulf”, “Biblioteka Žene i ...”, “Biblioteka Feminizmi u transnacionalnoj perspektivi”, i posebna izdanja, odnosno zbornici saopštenja sa međunarodnih naučnih skupova “Marija Jurić Zagorka – život, djelo, nasleđe.” O izdavačkoj delatnosti zagrebačkog Centra za ženske studije videti više na: Centar za ženske studije, “Izdavaštvo”, Centar za ženske studije, pristupljeno 25. februara 2018, <http://zenstud.hr/izdavastvo/>.

**“ŽENSKÉ STUDIJÉ: ČASOPIS ZA FEMINISTIČKU
TEORIJU” (1995–2002)**

Ženske studije: časopis za feminističku teoriju, broj 5/6, 1996

Od 1995. do 2002. godine, Centar za ženske studije je objavljivao časopis koji je u prvoj deceniji postojanja organizacije imao važan i – za Srbiju u to vreme, ali i danas – provokativan naziv *Ženske studije*. Početkom 1990-ih, samo ime Centra za ženske studije izazivalo je čuđenje u široj javnosti. Kakve su to studije? Zašto “ženske”? Šta je to specifično u “ženskim” studijama? Da li postoji neka veza sa kozmetikom i industrijom lepote?⁸ Iako je feministkinjama na prvi pogled jasno zašto časopis nosi naslov *Ženske studije*, kao i da taj naslov istovremeno odaje počast i nastavlja dalje tragom napora feministkinja drugog talasa u zapadnim zemljama da stvore feminističke studije o ženama i za žene, široj javnosti tokom 1990-ih godina usmerenje časopisa postaje jasno tek iz podnaslova: “časopis za feminističku teoriju”.

Dizajn časopisa bio je jednostavan, naslovna strana svakog od 15 brojeva je bila ista, iako u različitoj boji: Direrova (Albrecht Dürer) “Melanholija 1” zauzimala je centralno mesto, a ta gravura je i danas

⁸ Godinama su na adresu Centra za ženske studije dolazile ponude za kozmetičke preparate i aparate, verovatno zato što se naziv organizacije čitao kao “ženski studio” što obično znači studio lepote ili kozmetički salon.

simbol Centra za ženske studije.⁹ Format časopisa bio je netipičan pošto je više podsećao na džepna izdanja knjiga nego na format uobičajen za periodiku.

Kada danas listamo i analiziramo svih petnaest brojeva časopisa, imajući u vidu kako određenu vremensku distancu tako i činjenicu da se tek početkom 1990-ih organizuju prvi kursevi iz oblasti ženskih studija ili studija roda u Beogradu, časopis *Ženske studije* čini se, s pravom, možemo da posmatramo kao pionirski poduhvat feminističkog izdavaštva u Srbiji. Pošto se radi o izdanju autonomne feminističke nevladine organizacije, uredništvo ima punu slobodu u kreiranju sadržaja: ne postoji prisila niti potreba za kompromisom sa dogmatizmom teorijskog i akademskog *mainstream*-a. Cilj časopisa jeste da pokaže snagu, bogatstvo i uticaj feminističke teorije u svetu, iako je ona u tom istom trenutku u Srbiji na teorijskim i akademskim marginama.

U prvom broju *Ženskih studija*, u uvodnoj reči, uredništvo naglašava da je časopis “integralni deo projekta delatnosti Centra za ženske studije u Beogradu”. Pošto je to pre svega obrazovna delatnost, delatnost organizovanja programa i kurseva iz oblasti ženskih studija, uredništvo naglašava da ovakve studije “nisu samo centri sticanja znanja, već i uticajni pokretači intelektualne i kreativne energije”,¹⁰ odnosno mesto proizvodnje i širenja feminističkog znanja.

Prepoznajući interdisciplinarnost područja istraživanja, uredništvo određuje feminističku teoriju kao heterogenu oblast, ali ukazuje da “feministička teorija na nezaobilazan način učestvuje u oblikovanju duhovne paradigme našeg vremena”.¹¹ Brojnost feminističkih pristupa i glasova smatra se bogatstvom feminističke teorije i politike, a

[p]rihvatajući feminizam kao svoje osnovno polazište, redakcija ne želi da se opredeljuje za bilo koji od postojećih pravaca unutar same feminističke misli. Deo našeg zadatka biće da ponudimo mogućnost prepoznavanja i artikulacije razlika ne samo u odnosu na tradicionalna shvatanja u pojedinim oblastima, već i među feminizmima.¹²

Ženske studije u trenutku osnivanja nisu jedini feministički izdavački poduhvat u Beogradu. Uredništvo ukazuje na važnost i prepoznavanja

⁹ Dizajn časopisa *Ženske studije* delo je Jovana Čekića.

¹⁰ *Ženske studije*: časopis za feminističku teoriju, “Reč uredništva”, *Ženske studije*: časopis za feminističku teoriju 1 (1995): 5.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

i priznanja već postojećeg feminističkog rada u izdavaštvu, ali i na značaj saradnje i međusobne podrške.¹³ Pošto časopis nastaje u vreme kada zajedničke države, Jugoslavije, više nema, i kada u svim njenim delovima jača nacionalizam, uredništvo *Ženskih studija* naglašava da “[u] vremenu, i na prostoru gde se pitanja identiteta postavljaju na dramatičan način, naš glas će biti glas afirmacije prava na razliku, i na poštovanje te razlike”.¹⁴

Jasmina Lukić, idejna kreatorka i urednica časopisa od 1995. do 2000. godine, a zatim i Branka Arsić, urednica u periodu od 2000. do 2002. godine, svoje napore su usmerile na prevođenje ključnih tekstova iz feminističke teorije. Ako posmatramo odnos između prevedenih tekstova, s jedne strane, i eseja koji se prvi put objavljuju (originalnih naučnih radova), s druge, onda je časopis *Ženske studije* pre svega upoznao publiku sa prevodima tekstova stranih autora i autorki, dok je objavljivanje novih eseja feminističkih autorki iz Srbije, regiona i šire bilo na drugom mestu.

U petnaest brojeva časopisa, priređeno je ukupno 13 temata.¹⁵ Iako je cilj bio da *Ženske studije* budu pre svega naučni i teorijski časopis, značajan broj priloga nije imao strukturu naučnih radova, tako da u gotovo svakom broju *Ženskih studija* postoje i aktivistički, književni prilozi (pripovetke i kratka proza), umetnički, itd.¹⁶ Premda je teško

13 U tom trenutku već postoje sledeće izdavačke inicijative: *Feminističke sveske*, *Žene protiv rata*, *Žene za mir*, *ProFemina* i izdavačka delatnost kuće Feministička 94.

14 *Ženske studije*: časopis za feminističku teoriju, “Reč uredništva”, *Ženske studije*: časopis za feminističku teoriju, 1 (1995): 6.

15 Temati pokrivaju veoma široko područje i nisu isključivo posvećeni feminističkoj teoriji, već i nekim temama i autorima koji su od značaja za feministička istraživanja: “Politički subjekt u savremenim političkim teorijama” (priredila Daša Duhaček, *Ženske studije* 1/1995), “Fragmenti jedne moguće istorije tela” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 2-3/1995), “U spomen Žilu Delezu” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 4/1996), “Američka feministička kritika (1. deo), “Ginokritika: istraživanje ženske književne tradicije” (priredila Biljana Dojčinović, *Ženske studije* 5-6/1996), “Rod i prikazivanje” (priredile Branka Arsić i Dubravka Đurić, *Ženske studije* 7/1997), “Feministička teorija filma” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 8-9/1997), “Potpisi Pegi Kamuf” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 10/1998), “Antropologija razlike – Rada Iveković” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 11-12/2000), “Dekonstrukcija i feminizam” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 11-12/2000), “Mišel Fuko: politika, filozofija, kultura” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 13/2000), “Karen Ofen: istorija feminizma” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 13/2000), “Čarls Šepardson: etika ženske ljubavi” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 14-15/2002), “Savremena ženska književnost koju su pisale žene” (priredila Branka Arsić, *Ženske studije* 14-15/2002).

16 Kada govorim o strukturi naučnog rada, pre svega mislim na tekstove koji imaju apstrakt, rezime na stranom jeziku, u kojima se citira relevantna literatura i koji, prema tome, imaju i spisak literature.

napraviti strogu analizu sadržaja, držala sam se ovih kriterijuma: sve tekstove koji su prvi put objavljeni u časopisu *Ženske studije* (uključujući umetničke, književne, ali i naučne radove) kategorizujem kao “studije i članke”,¹⁷ već objavljene i samo prevedene tekstove kao “prevode”, a ostale objavljene radove kao “prikaze” i “intervjue”. Na taj način, došla sam do sledećih podataka. U periodu od 1995. do 2002. godine, u *Ženskim studijama* ukupno je objavljeno 139 radova svih kategorija. Među njima, 48 radova pripada kategoriji “studija i članaka”, 77 kategoriji “prevoda”, 12 “prikazima”, a 2 “intervjuima”.¹⁸ Ovi brojevi potvrđuju tezu da je časopis pre svega objavljivao prevode radova poznatih autorki i autora, upoznao feminističku i širu akademsku javnost sa feminističkom teorijom engleskog, francuskog i španskog govornog područja, te imao pionirsku ulogu u širenju feminističkog znanja u prvom periodu izdavačke i obrazovne aktivnosti Centra za ženske studije.

17 Među njima ima i nekih tekstova koji su prevedeni sa engleskog i makedonskog jezika. Pošto se ipak u tim slučajevima radilo o prvom objavljivanju tih tekstova zbog prakse uredništva da se svi tekstovi štampaju na srpskohrvatskom jeziku, ne kategorizujem ih kao “prevode” pošto se u toj kategoriji nalaze tekstovi koji su već objavljeni u knjigama ili časopisima.

18 U ovoj analizi je od velike pomoći bila bibliografija radova časopisa *Ženskih studija* i *Genera* koju je uradila Ivana Prentović Krivokapić. Ta bibliografija uključuje sve brojeve *Ženskih studija*, i brojeve 1 do 4-5 časopisa *Genero*. Autorka je analizirala oba časopisa tako što su osnovne kategorije bile: “domaće autorke/autori: eseji”, “domaće autorke/autori: prikazi”, “strane autorke i autori: eseji”, “proza”, “*Ženske studije*: posebno izdanje”, “temati *Ženskih studija*”; “*Genero*: posebno izdanje”, “*Genero*: prevodi”, i “temati *Genera*”. Iako dragocena i za moje istraživanje, ova bibliografija sve prevedene tekstove kategorizuje kao prevode (čak i onda kada se radi o originalnim radovima koji se prvi put objavljuju u nekom od ova dva časopisa), povremeno se isti tekstovi pojavljuju u različitim kategorijama (na primer, i u kategoriji “eseja” i u kategoriji “prikaza”), a povremeno, zbog nejasnog označavanja u samim časopisima, prikazi knjiga su kategorizovani kao “eseji.” Iz tog razloga sam odlučila da u skladu sa pravilima naučne periodike, koristim drugi, gore navedeni kriterijum za kategorizaciju tekstova. U svakom slučaju, bibliografiju radova časopisa *Ženske studije* i za prva četiri broja časopisa *Genero*, koju je uradila Ivana Prentović Krivokapić, smatram dragocenom i za analizu u ovom tekstu, a verujem da je nezaobilazna i za sva naredna istraživanja feminističke periodike kod nas. Ta bibliografija je značajna i iz dodatnog razloga: časopis *Ženske studije* nije digitalizovan na uspešan način, pa se na sajtu Centra za ženske studije nalaze često netačni podaci kada je reč o sadržaju brojeva, a takođe nedostaju neki podaci i tekstovi na stranici posvećenoj *Ženskim studijama*. Dok se časopis ne digitalizuje na valjan način, istraživanja su moguća samo na osnovu štampanih brojeva koji se mogu naći u nekim bibliotekama i na osnovu bibliografije koju je priredila Ivana Prentović Krivokapić. Upor. Ivana Prentović Krivokapić, “Bibliografije časopisa *Ženske studije* i *Genero*”, *Genero: časopis za feminističku teoriju* 6-7 (2005): 171–195.

“GENERO: ČASOPIS ZA FEMINISTIČKU TEORIJU” (PERIOD 2002–2008)

Centar za ženske studije 2002. godine, po objavljivanju dvobroja *Ženskih studija* (14-15/2002), donosi odluku da promeni naslov časopisa, celokupan dizajn i izdavačku politiku. Od 2002. godine do danas, glavna serijska publikacija Centra objavljuje se pod imenom *Genero*. U prvih jedanaest brojeva, podnaslov novog časopisa identičan je podnaslovu *Ženskih studija* i glasi “časopis za feminističku teoriju”.

Istorija promene naslova i pokušaja realizacije cilja časopisa da postane (i ostane) akademski časopis može se povezati kako sa istorijom ali i trenutnim statusom ženskih studija kao akademske discipline, tako i sa položajem feminističkog izdavaštva u Srbiji. U objašnjenju nastanka časopisa *Genero*, prva glavna urednica Biljana Dojčinović ističe da je časopis usmeren ka

doprinosima domaćih i autora/autorki iz regiona. S obzirom na to da je feministička misao tokom prošle decenije i po doživela snažan procvat na Balkanu, u Istočnoj i Centralnoj Evropi, *Genero* je zainteresovan da postane forum na kom se može raspravljati o različitim problemima teorije roda u regionu.

Takođe, urednica Biljana Dojčinović govori i o novim ciljevima:

Još jedna važna ideja u vezi sa *Generom* jeste nastojanje da postane prostor na kom će studentkinje i studenti zainteresovani za ove teme objavljivati svoje radove, podstičući i uvodeći tako i glasove mlade gen(d)er-acije. Izgled i ime ovog časopisa takođe su rezultat usmeravanja ka primarnoj ciljnoj grupi mladih u dobu od oko 25 godina.¹⁹

Časopisi *Ženske studije* i *Genero* nastaju u bitno drugačijim okolnostima: za razliku od prvog časopisa koji nastaje na margini akademske javnosti i izdavaštva, drugi je pokrenut u vreme kada su temelji feminističke teorije i, delom, feminističkog obrazovanja već postavljeni. Na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu od 1998. godine postoji izborni predmet pod imenom “Ženske studije”, a posle 2000. godine raste kako broj predmeta na univerzitetima, tako i institucio-

19 Reči Biljane Dojčinović navedene u: Lončarević, “Šta se događa kada se sretnu feminizam i izdavaštvo”, 146-147.

nalizovanih programa iz oblasti ženskih studija i studija roda.²⁰ Feministička teorija ima svoju publiku, ali i svoje autorke, studentkinje i studente, pa se može reći da je pionirska misija časopisa *Ženske studije* u stvaranju znanja i njegovog širenja ostvarena. Zato časopis *Genero*, iako jednim delom nastavlja misiju *Ženskih studija*, ima i neke nove zadatke: da objavljuje radove autorki i autora iz Srbije i regiona koje/i se bave feminističkom teorijom, ali i da bude mesto na kom će nove generacije feminističkih teoretičarki i teoretičara, a zapravo studentkinja i studenata programa ženskih studija i studija roda, imati priliku da objave svoje prve prikaze knjiga ili naučne radove. Ulazak u sferu institucionalizovanog akademskog i naučnog znanja zahteva dvostruku borbu: prodor feminističke teorije u već postojeće naučne časopise koji se ne bave nužno studijama roda, ali i formiranje specifičnog prostora za feminističku akademsku periodiku.

Novi časopis Centra za ženske studije ima drugačiji format i dizajn. Svaka naslovna strana je predstavljala umetničko delo, a rad na naslovnoj strani često je bio rezultat saradnje urednice i dizajnerke časopisa sa umetnicama iz Srbije. Uredništvo tako odustaje od uvek iste naslovne strane na kojoj su insistirale *Ženske studije*. Svaki broj *Genera* (od broja 1/2002 do 10-11/2007) predstavlja ne samo časopis koji se bavi feminističkom teorijom u najširem smislu reči, već je, poput *ProFemine*, umetničko delo za sebe.²¹

Genero: časopis za feminističku teoriju, broj 8-9, 2006

²⁰ Prve pokušaje institucionalizacije imamo početkom 1990-ih kada su Marina Blagojević, Anđelka Milić i Žarana Papić osmišljavanjem predmeta "Polnost i društvo" uvele feminističku perspektivu u nastavu na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

²¹ Dizajn časopisa *Genero* u periodu od 2002. do 2007. potpisuje Snežana Škundrić.

Analiza strukture i sadržaja časopisa *Genero* u periodu od 2002. godine do 2007/2008. godine, kada je glavna urednica bila Biljana Dojčinović, pokazuje novine u uređivačkoj politici uslovljene novom misijom časopisa. Od prvog broja (1/2002) do broja izdatog 2007. godine (*Genero* 10/11), ukupno je objavljeno 97 tekstova. U kategoriji “studija i članaka” objavljeno je 46 tekstova, zatim 23 “prevoda”, 22 “prikaza”, 3 “intervjua”, i 3 teksta koji pripadaju kategoriji “in memoriam”.²² Dakle, uredništvo nastoji da u daleko većem broju objavljuje nove, originalne radove domaćih i stranih autorki i autora, a raste i broj tekstova u kojima se prikazuje novija feministička literatura. U ovom periodu je objavljeno sedam temata, odnosno u svakom broju ili dvobroju časopisa bar jedan temat, dok je 2004. godine izdato i posebno izdanje časopisa u kome su predstavljena studentska istraživanja pod nazivom “Žene i mediji”.²³

Izuzev ako ne postoji određeno ili bar minimalno poznavanje španskog jezika, isključivo na osnovu naslova nije moguće prepoznati da se radi o feminističkom časopisu. Doduše, podnaslov to eksplicira i naglašava: “časopis za feminističku teoriju”. Kada je reč o ideji uredništva da *Genero* postane regionalni forum, moglo bi se reći da on ipak predstavlja samo jedan u nizu časopisa iz feminističke teorije koji izlaze u ovom periodu u regionu i u kojima objavljuju feminističke teoretičarke iz regiona (između ostalih). Iz više razloga, časopis *Genero* nije izlazio u periodu 2008-2011. godine, što je dodatno otežalo da postane regionalni projekat. No, činjenica da časopisi kakvi su bili *Kruh i ruže* i *ProFemina*, ili kakvi su još uvek *Treća*, *Identities* i *Knjiženstvo*, uopšte postoje predstavlja veliki uspeh na prostoru bivše Jugoslavije.

Nekoliko reči o razlozima za prekid izlaženja *Genera*. Od jednog trenutka, Biljana Dojčinović, glavna urednica, ne sarađuje sa Centrom

22 I u ovoj analizi strukture i sadržaja držim se istog kriterijuma koji sam postavila u analizi časopisa *Ženske studije*.

23 Za razliku od temata u *Ženskim studijama*, gde su neki bili posvećeni i posebnim autorima ili autorkama, u *Generu* su temati, iako heterogeni, uglavnom posvećeni ili nekom polju feminističkih istraživanja ili nekom specifičnom važnom pojmu ili problemu: “Američka feministička kritika. Feministička čitanja i preispitivanje književnog kanona” (priredila Biljana Dojčinović, *Genero* 1/2002), “Politike pola” (priredila Jelisaveta Blagojević, *Genero* 2-3/2003), “Žene, nauka, obrazovanje i životna sredina” (priredila Dragana Popović, *Genero* 4-5/2005), “Politike ‘prevodenja’ feminističkih teorija” (priredila Daša Duhaček, *Genero* 4-5/2005), “Američka feministička kritika, 3. deo” (priredila Biljana Dojčinović, *Genero* 6-7/2005), “Razlike, seksualnosti, kon/teksti (Dubrovnik, maj 2006)” (priredilo uredništvo, *Genero* 8-9/2006), “Kako do odgovornosti?” (priredila Daša Duhaček, *Genero* 10-11/2007). Urednica posebnog izdanja *Genera* iz 2004. godine u kome su predstavljena studentska istraživanja na temu “Žene i mediji” bila je Snježana Milivojević.

za ženske studije. Ponajviše zbog povlačenja glavne urednice časopis *Genero* ne izlazi u periodu od 2008. do 2011. godine. Drugi razlog za prestanak izlaženja časopisa bila je loša finansijska situacija u Centru. Treći razlog, takođe u vezi sa odlaskom glavne urednice, bio je taj da jedno vreme niko nije želeo da se prihvati uređivanja i izdavanja časopisa. Početak 2008. godine donosi neizvesnost i preti opasnost da se ovaj izdavački poduhvat Centra ugasi.

“GENERO: ČASOPIS ZA FEMINISTIČKU TEORIJU I STUDIJE KULTURE” (2008–)

Podnaslov ovog odeljka donekle zavarava jer časopis *Genero* nije izlazio u periodu od 2008. do 2011. godine. Krajem 2010. godine održan je neformalan sastanak u prostorijama Centra za ženske studije o eventualnom obnavljanju izdavačke delatnosti. Pošto su obezbeđena određena finansijska sredstva, postavilo se pitanje plana rada. Bez znanja o tome šta sve podrazumeva rad na časopisu (kako uređivanje tako i izdavanje), prijavila sam se da radim na prikupljanju tekstova, ali i na tome kako bi časopis trebalo da izgleda da bi ga Ministarstvo nauke priznalo kao naučni časopis.

Još je prvo uredništvo *Genera* imalo ambiciju da ovaj časopis stekne status *naučnog časopisa*, te da se tako ojača pozicija ženskih studija i studija roda kao akademske discipline. Međutim, u periodu od 2002. do 2007. godine, iako je bio više orijentisan na radove koji se prvi put objavljuju (a ne na prevode kao što je to slučaj sa *Ženskim studijama*), *Genero* ipak nije u potpunosti ispunjavao strogu strukturu naučnog časopisa. Ne tako mali broj radova nije imao apstrakt, sažetak na stranom jeziku, pa ni spisak literature. Činjenica da je časopis objavljivala feministička nevladina organizacija nije bila od pomoći u nastojanjima uredništva da časopis uđe na listu naučnih časopisa Ministarstva nauke.

Godine 2009. Ministarstvo nauke donosi Akt o uređivanju naučnih časopisa kojim se detaljno propisuju svi elementi koje časopis mora da ima da bi dospeo, održao se, te potom napredovao na listi priznatih naučnih časopisa u Srbiji. Imajući sve to u vidu, ali i finansijska ograničenja, novo i gotovo *ad hoc* sastavljeno uredništvo *Genera* donosi odluku o promeni dizajna i formata časopisa, novom podnaslovu, ali i druge odluke koje se tiču prilagođavanja časopisa zahtevima iz Akta Ministarstva nauke.²⁴

²⁴ U periodu od 2010. do 2016, formalno je glavna urednica bila Daša Duhaček, dok je zamenica glavne urednice Katarina Lončarević. Od 2017. godine, glavna urednica je Katarina Lončarević, dok je Marina Simić zamenica glavne urednice.

Ako se pažljivo čita Akt o uređivanju naučnih časopisa, jasno je da je dovoljno da časopis izlazi u kontinuitetu dve godine da bi se našao na zvaničnoj listi naučnih časopisa, pod uslovom da su svi ostali kriterijumi zadovoljeni. U tom smislu, postavlja se sledeće pitanje: zašto sam – pre svih ja – donela odluku da se ipak objave zaostali brojevi časopisa *Genero* i tek onda nastavi sa objavljivanjem novih brojeva? Drugim rečima, zašto sam odlučila da godinu dana, uz podršku malog broja ljudi, radim na pripremi i objavljivanju četiri broja časopisa?

Odluku o uspostavljanju kontinuiteta časopisa *Genero* donela sam jer sam se vodila nekim feminističkim principima. Naime, feministkinje nas odavno opominju da se često gubi kontinuitet ženske borbe, da žene ostaju zaboravljene i marginalizovane, te da je veliki zadatak feminističkog pokreta da prethodnice izvlači iz zaborava, kao i da neprekidno ukazuje na kontinuitet feminističke i ženske borbe. U Centru za ženske studije već je jednom došlo do diskontinuiteta s prestankom objavljivanja časopisa *Ženske studije*. Smatrala sam da je važno da se nastavi i, ako može, dalje razvija ono što je (u)radilo prvo uredništvo, te da je važan feministički čin da se sačuva rad prethodnica i da se na taj rad stalno podseća. To razmišljanje bilo je u osnovi moje samo naizgled “iracionalne” feminističke odluke, odluke koja nije vodila brzom i lakom rešenju. No, kao što znamo, jednostavna, efikasna i laka rešenja često nisu feministička. Zato je cela 2011. godina bila posvećena uspostavljanju kontinuiteta a kraj te godine doneo je četiri broja časopisa *Genero*. To znači da je umesto 200 do 250 stranica, što je prosečan broj stranica u jednom broju časopisa *Genero*, krajem 2011. godine objavljeno ukupno 922 stranice naučnih radova i prikaza iz oblasti feminističke teorije. Iz današnje perspektive, čak i meni, kao nekome ko je bio najviše angažovan na svim poslovima, taj podatak deluje nemoguće.

Časopis od 2011. godine menja dizajn, format i podnaslov.²⁵ Saradnja sa koleginicama sa programa Teorije kulture na Fakultetu političkih nauka, pre svega, sa Marinom Simić, dovela je do ideje da se i istraživačicama i istraživačima, kao i studentkinjama i studentima iz oblasti teorije kulture, omogući da svoje radove objavljuju u *Generu*. Zato je došlo da promene podnaslova časopisa od broja 12/2008 – “časopis za feminističku teoriju i studije kulture”. Takođe, od broja 16/2012, Fakultet političkih nauka postaje glavni izdavač, a Centar za ženske studije – suizdavač časopisa. Naime, Akt o uređivanju naučnih časopisa zahteva da izdavači naučnih časopisa budu naučno-istraživačke

²⁵ Novi format i dizajn uvedeni su od broja 12, koji je trebalo da bude objavljen 2008. godine. Dizajn od tog broja do danas radi Nikola Stevanović. Format časopisa je udžbenički (B3), jer je on i najjeftiniji.

organizacije ili naučna i stručna udruženja. Pošto Centar kao nevladina organizacija (odnosno, udruženje građana) ne ispunjava ovaj uslov, doneta je odluka da Fakultet političkih nauka, na kom su zaposlene i glavna urednica i njena zamenica, i koji već godinama ustupa prostor Centru za ženske studije, bude glavni izdavač. U suštini, tom odlukom nije bitno promenjen odnos između Centra i FPN-a, jer i jedna i druga organizacija, po potrebi, učestvuju u finansiranju časopisa, iako se status samog časopisa u naučnoj zajednici bitno menja.²⁶

Zanimljivo je da današnji dizajn časopisa više podseća na dizajn *Ženskih studija* nego na dizajn prvih jedanaest brojeva *Genera*. Dizajn je u svakom broju isti, dok se boje korica menjaju.

Usklađivanje svih elemenata časopisa sa zahtevima iz Akta o uređivanju naučnih časopisa uticalo je na vrlo strogu i uvek istu strukturu časopisa koja podrazumeva: "Studije i članke" gde se objavljuju originalni naučni radovi, pregledni radovi i naučne kritike, te "Prikaze" gde se objavljuju kritički pregledi novije feminističke literature. Ako postoji tematska celina, časopis ima odeljak "Temat". Kada je potrebno, postoji i odeljak "In memoriam".

Uprkos tome što *Genero* s novim uredništvom umnogome nastavlja sličnu uređivačku politiku onoj koju je imalo prvo uredništvo, razlike ipak nisu samo u novom dizajnu, formatu ili promeni glavnog izdavača. Na primer, u periodu od 2002. do 2007. godine u svakom broju je bio bar jedan temat. U brojevima od 2008. do 2017. daleko ih je manje,²⁷ dok odeljak "Prikazi" dobija na važnosti jer je za femi-

26 Ova odluka, iako podstaknuta Aktom o uređivanju naučnih časopisa, doneta je pre svega da bi časopis mogao da bude priznat kao *naučni časopis*, i da bi se i na taj način legitimisalo područje studija roda/ženskih studija i feministička teorija u najširem smislu reči kao područje naučnog istraživanja. S druge strane, Aktom o uređivanju naučnih časopisa kao i hijerarhijski strukturisanom kategorizacijom naučnih časopisa u Srbiji, Ministarstvo nauke u potpunosti uspostavlja monopol nad proizvodnjom znanja i naukom. Pošto svaka kategorija na listi naučnih časopisa nosi određeni broj bodova od kojih zavisi napredovanje naučnih radnika i radnika, ovaj sistem obeshrabruje objavljivanje u časopisima koji nisu na zvaničnoj listi Ministarstva nauke. Time se ne samo pojačava kontrola nad proizvodnjom znanja, već i strogo određuje područje "legitimnog znanja", koje postaje zatvoreno za drugačije glasove (one koji ne dolaze iz zvaničnih institucija), dok je verovatnoća otpora ovakvom sistemu od strane naučnih radnika i radnika svedena na najmanju moguću meru.

27 U deset objavljenih brojeva (od 12/2008 do 21/2017), objavljeno je četiri temata: "Politike rodne ravnopravnosti" (priredila Dragana Popović, *Genero* 12/2008), "Rod, identitet i turbo-folk kultura" (priredila Katarina Lončarević, *Genero* 13/2009), "Politike rodne ravnopravnosti" (priredila Dragana Popović, *Genero* 17/2013), "Linearna objašnjenja su gotovo uvek laži: feministička čitanja dela Elene Ferante" (priredila Nađa Bobičić, *Genero* 21/2017).

nistički časopis od značaja da prati feminističku literaturu, odnosno da čitamo jedne druge i pišemo jedne o drugima. Uz to, pokazalo se da su prikazi često prvi objavljeni tekstovi studentkinja i studenata sa programa studija roda.

Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture, broj 21, 2017

U posljednjih deset brojeva časopisa *Genero* (od 12/2008 do 21/2017), ukupno je objavljeno 128 tekstova. U kategoriji “studije i članci”, objavljeno je 82 teksta, zatim 39 u kategoriji “prikazi”, samo 3 “prevođa”, i 4 u kategoriji “in memoriam”. Svih 82 eseja iz kategorije “studije i članci” bili su radovi koji zadovoljavaju sve kriterijume naučnih radova, što u časopisu *Ženske studije* i u prvom periodu izlaženja časopisa *Genero* nije uvek bio slučaj. S jedne strane, to znači da je časopis zbog insistiranja na strogo naučnim priložima (bilo originalnim bilo preglednim radovima) zatvoren za mnoge zanimljive i važne feminističke priloge. S druge strane, pokazalo se da je to neophodno ukoliko postoji želja da časopis postane naučni časopis i ostane/napreduje na listi naučnih časopisa. Stroga uređivačka politika konačno je dovela do cilja postavljenog još 2002. godine. Naime, od 2013. godine, časopis *Genero* nalazi se na listi naučnih časopisa Ministar-

stva nauke. Časopis, međutim, sporo napreduje, delom zato što još uvek nije digitalizovan, delom zato što je Ministarstvo nauke, uprkos jasnoj pripadnosti *Genera* društveno-humanističkim naukama, i to interdisciplinarnim časopisima unutar polja društveno-humanističkih nauka, svrstalo ovaj časopis u kategoriju “pravo i politikologija”. Razlog za to bila je, pretpostavljam, puka inercija: glavni izdavač časopisa jeste Fakultet političkih nauka. Sadržaj se, nažalost, pokazao manje bitan u procesu kategorizacije i klasifikacije, iako bi morao biti njihov temelj.²⁸

U današnje vreme, kada se širom Evrope ukidaju odeljenja za humanističke nauke, naročito su ranjive “mlade discipline” poput studija roda i ženskih studija, jer one ne samo što nisu isplative već i dalje nose stigmu “nenaučnosti”. Na univerzitetima u Srbiji studije roda i ženske studije susreću se i bore sa velikim problemima, a neki programi ne uspevaju da svake školske godine upišu novu generaciju studentkinja i studenata. Imajući to u vidu, od izuzetnog je značaja da se pored samih programa i studija, očuvaju i časopisi u kojima se objavljuje feministička teorija jer oni zajedno sa univerzitetskom nastavom i istraživanjem oblikuju oblast studija roda i ženskih studija. Zbog toga je važno da feministički časopisi napreduju na listi naučnih časopisa: od njihovog postojanja i napretka na tim i takvim listama zavisi ne samo studiranje već i opstanak istraživačica i istraživača studija roda u naučno-istraživačkim organizacijama.²⁹

28 Za nešto drugačiji pristup analizi časopisa *Genera*, videti tekst koji je nastao kao rezultat upitnika koji je Evropska mreža kulturalnih časopisa *Eurozine* poslala svim urednicama i urednicima časopisa koji su članovi mreže: Katarina Loncarevic, “Feminist Theory: Inter- and Multidisciplinary Approaches. *Genero* Serbia”, *Eurozine*, November 14, 2003, <https://www.eurozine.com/feminist-theory-inter-and-multidisciplinary-approaches/>.

29 To naravno ne znači da je ovo jedini mogući, pa ni najbolji način vrednovanja časopisa i naučno-istraživačkog rada. Naime, radi se o sistemu u koji su sve naučno-istraživačke oblasti prisilno uvučene i zato moraju da se povinuju ovakvim isključujućim i hijerarhijskim metodama u vrednovanju naučnog rada. Časopisi su podvrgnuti skeniranju sadržaja, sistema citiranja i spiska referenci (naročito njihove starosti), i gotovo jedini važan rezultat takvog skeniranja je takozvani *impact factor*. Kvantitativna analiza je možda nužna, ali sigurno ne i dovoljna za odluku o kvalitetu nekog naučnog rada, a naročito nije adekvatna za sve oblasti istraživanja, na primer, za humanistiku. Drugim rečima, puki formalni zahtevi se mogu relativno lako ispuniti, a da i dalje časopis ne objavljuje kvalitetne i vredne radove. Posao urednice ili urednika se ovakvim formalnim zahtevima svodi na administriranje, umesto na važan rad za neku disciplinu ili širu naučnu zajednicu. Takođe, puko poštovanje formalnih zahteva radi što boljih rezultata skeniranja naučnih časopisa, nije imuno na zloupotrebe, kako od strane časopisa tako i samog tela koje donosi odluke o kategorizaciji (u ovom slučaju, to je Ministarstvo nauke).

Publika časopisa *Genero* jeste pre svega akademska, ali čini se da postoji veliko interesovanje za časopis i izvan akademske zajednice. Na taj način održava se veza sa pokretom i feminističkim organizacijama iako časopis objavljuje isključivo naučne priloge. *Genero* se distribuira i ženskim i feminističkim grupama širom Srbije, takođe i u Hrvatsku, ali i u lokalne, za sada postojeće, biblioteke u malim gradovima.

ZAKLJUČAK

Časopis *Genero* nastaje u drugačijim političkim i obrazovnim okolnostima u odnosu na *Ženske studije*. Kontekst u kome nastaje *Genero* bitno je drugačiji: to je vreme ulaska ženskih studija, studija roda i feminističke teorije na univerzitete (prvo preko izbornih predmeta, pa zatim magistarskih, master i doktorskih programa). U međuvremenu su se pojavile nove generacije feminističkih teoretičarki, a polje feminističke borbe se širi i tamo gde se proizvodi institucionalno znanje – na fakultetima i institutima, iako ti prostori nisu u potpunosti osvojeni. Razume se, nije dovoljno osvajati prostor za feminističku teoriju u već postojećim *mainstream* časopisima, već je neophodno da se stvaraju i redovno objavljuju feministički časopisi.

Često se postavlja pitanje da li feministički poduhvati u području akademske periodike mogu ikada postati priče o uspehu. Neki časopisi su se ugasili (poput *ProFemine* ili *Ženskih studija*). Da li je to bio neuspeh? Šta uopšte znači biti uspešan u feminističkom izdavaštvu? Politička, ekonomska, kulturna i obrazovna klima danas onemogućavaju malim izdavačima ili nevladinim organizacijama kontinuirano objavljivanje akademskih časopisa. Časopisi koji nisu deo zvaničnih institucija se uglavnom gase jer ni donatori više nemaju interes da finansiraju izdavaštvo, pa i feminističko izdavaštvo, naročito ako se radi o oblastima sada već institucionalizovanog znanja. U današnje vreme, *ProFemina* ili *Ženske studije* ne bi mogle da opstanu kao časopisi koji objavljuju feminističku teoriju. Čini mi se da su feministkinje stekle veliko iskustvo na primeru pionirskih časopisa *Ženskih studija* i *ProFemine*, te da su imajući to iskustvo i znanje u vidu nastavile dalje u borbi za prostor za formalno feminističko obrazovanje. Kontinuitet, odnosno, stalna borba za održanje, kao i beskompromisna vera u značaj feminističkog izdavaštva, ujedinjuju i izdvajaju sve časopise koji se bave feminističkom teorijom u Srbiji danas. Imajući u vidu političke, društvene i, u krajnjem, obrazovne okolnosti, to predstavlja uspeh.

U ovom trenutku je teško predvideti dalju sudbinu feminističkih akademskih časopisa pošto ona zavisi kako od sistema institucionalizovnog obrazovanja tako i od politike zvaničnih institucija koje kreiraju i odlučuju šta je legitimno znanje. Taj prostor nikako ne sme da ostane bez feminističkih glasova, bez obzira što je ograničen, isključujući i duboko hijerarhizovan. Digitalizacija postojećih feminističkih akademskih časopisa jeste jedan od načina na koji oni postaju dostupni za šire društvo, a ne samo važni za područje akademskog znanja i akademskih institucija. Međutim, sama digitalizacija akademskih feminističkih časopisa ne čini ih i *relevantnim* za šire društvo ako oni sami ne objavljuju tekstove koji su važni izvan akademske sfere. Pošto je feministička teorija uvek već *politička*, i pošto akademski feministički časopisi da bi bili feministički moraju da imaju i vezu sa feminističkom zajednicom i pokretom, uređivačka politika bi trebalo da bude takva da ne sledi samo formalne zahteve zvaničnih dokumenata, već i da stvara mogućnost da polje feminističke teorije kao važno polje kritike društva bude vidljivo i angažovano. Da li se time vraćamo na problem “nemogućnosti” ženskih studija/studija roda i feminističke teorije unutar institucionalizovanog sistema znanja? Verovatno da, ali ta nemoguća pozicija je ona koja stalno pokazuje zašto je feministička teorija važna, i zašto se za njen status i vidljivost vredi boriti.

LITERATURA

Brown, Wendy. “The Impossibility of Women’s Studies.” In *Edge-work: Critical Essays on Knowledge and Politics*, 116–135. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005.

Centar za ženske studije. “Izdavaštvo”. Centar za ženske studije. Priступljeno 25. februara 2018. <http://zenstud.hr/izdavastvo/>.

Harding, Sandra. “Feminism, Science and the Anti-Enlightenment Critique.” In *Feminism/Postmodernism*, edited by Linda J. Nicholson, 83–106. New York: Routledge, 1990.

Loncarevic, Katarina. “Feminist Theory: Inter- and Multidisciplinary Approaches. *Genero* Serbia.” *Eurozine*, November 14, 2003. <https://www.eurozine.com/feminist-theory-inter-and-multidisciplinary-approaches/>.

Lončarević, Katarina. “Šta se događa kada se sretnu feminizam i izdavaštvo?” – Centar za ženske studije i njegova izdavačka delatnost”. U *Feminističke kritičke intervencije: pogled na naslijeđe, dekolonizira-*

nje, prelaženje, uredile Biljana Kašić, Jelena Petrović, Sandra Prlenda i Svetlana Slapšak, 142–149. Zagreb: Centar za ženske studije, 2013.

Murray, Simone. *Mixed Media: Feminist Presses and Publishing Policies*. London, Pluto Press, 2004.

Prentović Krivokapić, Ivana. "Bibliografije časopisa *Ženske studije* i *Genero*". *Genero: časopis za feminističku teoriju* 6-7 (2005): 171–195.

Ženske studije: časopis za feminističku teoriju, "Reč uredništva". *Ženske studije: časopis za feminističku teoriju* 1 (1995): 5–6.

**CREATING THE SPACE FOR FEMINIST THEORY
WITHIN THE FIELD OF SCIENTIFIC PERIODICALS:
THE JOURNALS "ŽENSKÉ STUDIJÉ" /
"WOMEN'S STUDIES" AND "GENERO"**

Genero: The Journal of Feminist Theory and Cultural Studies is today a joint publishing project of the Faculty of Political Sciences of the University of Belgrade and the Center for Women's Studies from Belgrade. Established with an aim to publish primarily *feminist theory*, *Genero*, as well as in the previous period, *Ženske studije/Women's Studies* (1995–2002) and *ProFemina* (1994–2011), together with journals such as *Knjiženstvo* (2011–) and *Temida* (1997–), opens the space for feminist theory and feminist publishing in the academic community in Serbia, however that community might be heterogeneous. This essay analyzes the publishing efforts of, first, the Center for Women's Studies, as the founder and initiator of two journals for feminist theory; then, the joint publishing project of the Faculty of Political Sciences and the Center for Women's Studies, namely the journal *Genero*; finally, the essay outlines the possibilities and limits of the feminist academic publishing, and perils it faces today in Serbia.

Keywords: scientific journals, feminist theory, publishing, *Ženske studije*, *Genero*, feminist knowledge, institutional knowledge